

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 20, Sayı: 1, Sayfa: 211-228, ELAZIĞ-2010

NECÂTÎ BEY'İN ŞİİRLERİNDE KORKU

Fear in Necâtî Bey's Poems

Mehmet ULUCAN*

Özet

İnsanla birlikte var olan korku, onu sonsuza dek bırakmayacak doğal bir dürtüdür. İnsan tek başına kalma korkusu yaşadığı gibi toplumla beraber yaşama korkusunu da taşır. Her insan belli ölçüde çağının kaygı ve endişelerine duyarlık gösterirken sanatçı sadece çağının değil, geleceğin de kaygı ve endişelerini taşır. Bu yüzden sanatçıyı diğerlerinden ayıran en önemli özelliği, yaşadığı dönem ve gelecek için taşıdığı kişisel ve toplumsal korkularının olmasıdır. Dolayısıyla toplumdaki en kaygılı, tedirgin, ürkek, hassas ve korkanlar sanatçı duyarlığı taşıyanlardır. Hemen hemen her sanatçının eserlerinde kişisel ve toplumsal korkular kendini gösterir.

15. yüzyıl şairlerinden Necâtî Bey'in şiirlerinde de yaşamı, dönemi, toplumun yapısı vb. bakımdan birtakım kaygı, endişe ve korkuları görmek mümkündür.

Anahtar kelimeler: Necâtî Bey, şair, şiir, korku.

Abstract

Existing with the humanity, fear is a natural stimulation that will not leave the man forever. Beside experiencing the fear of living alone, the man bears the fear of living in society. While the ordinary man is sensible, to a certain extent, to the worries and anxieties of his own age, artist carries the worries and anxieties of future, too. Thus, the most important quality distinguishing the artist from the ordinary man is the fact that he has individual and social fears for his age and future. Hence, the most anxious, restless, timid and sensible people are those who have the sensibility of the artist. In almost all artists' works, individual and social fears manifest themselves.

Similarly, in Necâtî Bey's poems, one of the 15th century poets, it is possible to see some anxieties, worries and fears with regard to his life, his age and social structure.

Key words: Necâtî Bey, poet, poem, fear.

* Yrd.Doç. Dr., Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, Elazığ; ulucanmho@firat.edu.tr

Giriş

Korku:1. Bir tehlike veya tehlike düşüncesi karşısında uyanan kaygı duygusu. 2. Kaygı, üzüntü. 3. Kötülük gelme ihtimali, tehlike, muhatara. 4. (psikol.) Gerçek veya beklenen bir tehlike ile yoğun bir acı karşısında uyanan coşku, beniz sararması, ağız kuruması, kalp, solunum hızlanması vb. belirtileri olan veya daha karmaşık fizyolojik değişmelerle kendini gösteren duygu.¹ Türkçe Sözlükte yukarıdaki anlamları verilen korku kavramının endişe, kuşku, düşünce, kaygı, üzüntü, tasa, sorumluluk ve tedirginlik gibi kelime ve kavramlarla da zaman zaman aynı zaman zaman farklı anlamlarda kullanıldığı görülmüştür. Arapçası *havf* olan *korkmak*; kaygılanmak, endişe duymak gibi anlamlara gelmektedir. “Hoşlanılmayan bir durumun başa gelmesinden veya arzulanmayan bir şeyin elde edilmemesinden duyulan kaygı ve korku şeklinde tanımlanmıştır.” Özellikle tasavvuf edebiyatında “bilhassa Allah korkusu ve ahiret hayatıyla ilgili ağır endişeler için kullanılan bir terim”² haline getirilerek kullanıldığı da bilinmektedir. “Gerek Kur’an-ı Kerim’de gerekse hadislerde ‘haşyet, takva, işfak, vecel ve rehbet’ kelimeleri veya türevleri *havf* ile aynı ya da yakın anlamları ifade eden kavramlar olarak geçmektedir.”³

İnsan, gelişmiş, değerli ve üstün bir varlık olmakla birlikte; tek başına yaşamaya bile gücü olmayan, zayıf, güçsüz, zaafı olan ve çoğunlukla aciz bir varlıktır. Onun acziyetini, yetersiz ve güçsüzlüğünü ortaya koyan gerçeklerinden biri de korkusunun olmasıdır. Evet, insan korkar. H. P. Lovecraft “İnsanoğlunun en eski ve en güçlü duygusu korkudur” der. Korkan bir varlık olan insanın en güçlüsünün kendisi olduğunu düşünmesi ve ona inanması mümkün değildir. Dolayısıyla insanı insan yapan yanlarından biri de korkuyor olmasıdır. Korku, diğer canlılarla birlikte insanda da başından beri vardır. Hatta diğer canlıların korkuları, insan korkusuna göre daha az ve içgüdüselidir. Çünkü insanların kendileriyle ilgili korkularının yanında diğer canlılardan korkmaları ve onlarla ilgili korkularının/sorumluluklarının olduğu da bir gerçektir.

İnsan da diğer canlılar gibi korktuğunda korunma isteği/davranışı gösterir. “Psikolojik yetmezlik bir sığınma arayışına kişiyi sürükler. Bu, güçlü olarak algılanan birinin kimliğinde ifadesini bulabilir.”⁴ “İnsan korkularının bir kısmı doğuştan gelmekle birlikte çoğu öğrenilmiş tutumlardan kaynaklanır. Bu bağlamda korkunun temeli

¹ Türkçe Sözlük, TDK Yay. Ank. 2005.

² TDV İslâm Ans., *havf* mad. C. 16. s. 529, İst., 1997.

³ TDV İslâm Ans., *havf* mad. C. 16. s. 529, İst., 1997.

⁴ Ali Güler, *Türk Toplumunda Korku Kültürü, Punto Tasarım, s.23, Bolu, 2008.*

biyolojik olmakla birlikte kültürel bir yöne de sahiptir.”⁵ İnsan, “kendi algı, bilgi, düşünce, imgeleme ve tasarlama sınırlarını aşan evren kavramı karşısında hiç olma, yok olma korkusunu yaşar.”⁶

Pek çok İslam bilgini korku ile ilgili tanımlar vermişken, Gazzalî, “ileride kötü bir durumla karşılaşılacağı beklentisinin insanın ruhunda sebep olduğu elem ve huzursuzluk”⁷ diye tarif etmiş ve insan psikolojisini dikkate alarak değerlendirmelerde bulunmuştur. “Gazzalî, İhyâu ulûmi'd-dîn'de, önemli ölçüde Ebu Tâlib el-Mekkî'nin Kûtu'l-kulûb adlı eserinden faydalanarak kendinden önceki sufilerin tariflerine yeni boyutlar getirmiştir. Ona göre havfin sebebi ilim ve marifettir. Marifet kişiye hem kendi kusurlarını hem de Allah'ın celâl ve kudretini gösterir.”⁸ Divan şiirimizin temel kaynaklarından olan Kuran'da da “havf kökünden gelen veya aynı anlamdaki diğer masdarlardan türeyen fiil ve isimler 124 yerde geçmekte; bunların yarısına yakını dünyevî korku ve kaygıları, diğerleri ise Allah korkusu, azap korkusu, ahiret kaygısı, günah işleme endişesi gibi dinî kaygıları ifade etmektedir.”⁹

“Ebu Tâlib el-Mekkî, tasavvufî faziletler içinde tövbe, sabır, şükür ve recadan sonra ele aldığı havfin, bütün korku makamlarını kapsayan bir terim olduğunu belirttikten sonra bu makamları şöyle sıralamıştır. 1. Takvâ. Muttakiler, Salihler ve Âmillerin makamıdır. 2. Hazer. Zâhidler, vera ehli ve huşû sahiplerinin makamıdır. 3. Haşyet. Âlimler, Âbidler ve Muhsinler makamıdır. 4. Vecel. Zikredenlerin, Allah'a boyun eğenlerin ve âriflerin makamıdır. 5. İşfak. Sıddıkların, şehitlerin ve aşıkların makamıdır.”¹⁰

Korkaklıkla ilgili, Kur'an'da; “sıkça kullanılan havf, haşyet, takva, işfak, vecel ve rehbet gibi kavramlar da korku anlamını içermekle birlikte cübn, özellikle kişinin gerçek veya hayali bir tehlike karşısında hissettiği kontrol edilemez, önlenemez, panik derecesine kadar varabilen bir tedirginlik ve telaş hali için kullanılırken anılan kavramların geçtiği ayetlerin önemli bir kısmı daha çok ahlakî ve dinî sebeplerden dolayı hissedilen şuurulu endişeyi, Allah'a karşı gelmekten, O'nun koyduğu yasakları ihlal etmekten ve bunun sonucunda cezalandırılmaktan duyulan korkuyu, bu anlamda otoriteye ve kurala saygıyı ifade eder.”¹¹

⁵ Ali Güler, *age.*, s.33.

⁶ Ali Güler, *age.*, s.23.

⁷ TDV İslâm Ans., *havf mad. C. 16. s. 529, İst., 1997.*

⁸ TDV İslâm Ans., *havf mad. C. 16. s. 529, İst., 1997.*

⁹ TDV İslâm Ans., *havf mad. C. 16. s. 529, İst., 1997.*

¹⁰ TDV İslâm Ans., *havf mad. C. 16. s. 528-529, İst., 1997.*

¹¹ TDV İslâm Ans., *havf mad. C. 26. s. 203, İst., 2002.*

Edebî ve ahlakî eserlerde cesaretin övüldüğü, korkaklığın ise yerildiği bir gerçektir. Ancak cesaret ve korkaklık noktasında da hassasiyet söz konusudur. “Kaynaklarda kontrolsüz öfke ve tehevür (saldırganlık)ün zararları üzerinde önemle durulmakla birlikte aklın kontrolünde bir öfke duygusunun yaşatılması ve yiğitlik erdeminin geliştirilmesi gerektiğine, hem ferdî hakları ve değerleri hem de zayıfların ve mazlumların hakkını korumanın ancak bu sayede mümkün olduğuna, cesarettten yoksunluğun gayretsizlik, hamiyetsizlik, kişilik zafiyeti gibi insan onuruna yakışmayan ve onun alçaklıkla damgalanmasına yol açan sonuçlar doğuracağına dikkat çekilir.”¹²

*Necâtî yüreğini karşı tut belâ okuna*¹³

Ki sana dimeyeler yürü bire yüreksiz

G. 229/5

Korku öyle bir duygudur ki “korkmuyorum” demek bile korkuya işaret etmektedir. Necâtî de korkaklıkla suçlanma korkusunu taşıdığıının bile farkında değildir. Çünkü korku insan zihnini bütünüyle sarmaktadır. “Zihnin tamamıyla, bütünüyle şimdide yaşaması olası mıdır? Ancak bu biçimde zihnin korkusu olmaz. Ama bunu anlamak için, düşünce, bellek ve zamanın yapısını anlamamız gerekiyor. Bunu anladığınızda, entelektüel, sözel anlamda değil, bunu gerçekten yüreğinizde, zihninizde, bütün varlığınızla anladığınızda, korkudan özgür olursunuz; böylece zihin korkuyu yaratmadan düşünceyi kullanabilir.”¹⁴ Marianne Williamson “En derin korkumuz yetersiz olmaktan kaynaklanan korkumuz değil, sınırsız bir güce sahip olmaktan kaynaklanan korkumuzdur.” demektedir. Bir başka düşünür John b. Putnam Jr. ise “Cesaret, korkusuzluk değil, korkuyla yüzleşme yeteneğidir.” demektedir.

Fert ve toplumun duygu ve düşünce hayatını dinî ve millî hassasiyetlerle evrensel ulaştırın ifade güzelliğine ulaşmış ürünler, edebî ürün/eserlerdir. Bu eserlerde/ürünlerde dilin en üst düzeyde kullanılma biçimine de şiir denmektedir. Necâtî'nin şiirlerinde korku ile ilgili tespitlerimiz şunlardır.

A. Metafizik Korkular

1.Allah Korkusu

Allah korkusu, çok kapsamlı bir algılayıştır. Bütün varlığın yaratılışını kapsayan bir bütünlük arz eder. Muhakkak ki Allah korkusu, Allah inancından doğar. Necâtî,

¹² TDV İslâm Ans., havf mad. C. 26. s. 203, İst., 2002.

¹³ Necâtî Beg Divanı, Akçağ Yay., s. 253, Ank., 1992.

¹⁴ J. Krishnamurti, Korku Üzerine, Ayna Yay., s. 19, İstanbul, 2005.

herhangi bir Sünnî Müslüman gibi imanın ve İslamın şartlarını kabullenmiş, ehl-i sünnet akidesine inanmış bir şairdir. Necâtî'deki Allah inancı, hemen hemen her Müslümanda olduğu gibi esma-i hünsa ile verilmeye çalışılmıştır.¹⁵ Nitekim Allah inancı neredeyse bütün Divan şairleri tarafından da böyle görülmüş ve dile getirilmiştir:

Buyurupdur dört mezhep dört kitâb

Gayrı koyup Tanrıya bakmak sana

G. 6/5

Kamu yirde bulunur hâzır u nâzırdur evet

Âh içinde bulunur gel diyelüm âh Allâh

G. 457/4

Necâtî de Allah'ın varlığını ve birliğini şeksiz şüphesiz kabul eder. Bu kabul, Allah'ın isim ve sıfatlarıyla izah ve izhar edilir. "Ebu Talib el-Mekkî, esasen Allah'a inanan her insanın O'ndan korktuğunu, fakat bu korkunun derecesinin Allah'a yakınlık derecesine göre değiştiğini söyler."¹⁶ "Bazı ayetlerde, insanın mutlaka 'Rabbinin makamı'nda durup hesap vereceğini bilerek bundan korkması ve ona göre davranması gerektiği (mesela bk. Hûd 11/103, İbrahim 14/14, er-Rahman 55/46)"¹⁷ belirtilir. Yine bazı ayetlerde de "Allah'ın hidayetine uyan (el-Bakara 2/38) 'iyi bir mümin olarak kendini Allah'a teslim eden' (el-Bakara 2/112), 'iman edip iyilik ve barış yolunda çaba harcayan' (el-Enam 6/48), 'iman ettikten sonra istikamet üzere olan' (el-Ahkaf 46/13) kimselerle 'Allah dostları' (Yunus 10/62) için ahirette korkulacak (havf) ve üzülecek (hüzn) bir durum olmadığı bildirilir."¹⁸

İslam inancında korku ve sevgi aynı zamanda korku ve ümit şeklinde de tezahür etmiştir. Çünkü Necâtî de pek çok Müslüman gibi korku ve ümit (beyne havfi ve 'r-reca) arasında bir inanişaya sahiptir. Sanatçıların çoğu, korkularını eserlerine yansıtırsalar bile bunu "korkuyorum" biçiminde değil, daha çok umut vesilesi olarak kullanırlar. Bir başka deyişle genel geçer bir prensip olarak kabul edilen "korku ve ümit" arasında olmak biçiminde ortaya koyarlar. Necâtî de bunlardan biridir.

Önemli bir İslam bilgini olan "Gazzalî, havfin ifrat, tefrit ve itidal derecelerinin bulunduğunu belirterek ifrat şeklinin ümitsizlik ve karamsarlığa, hatta psikolojik rahatsızlıklara yol açacağını, tefrit şeklinin ise gevşeklik ve laubalilik doğuracağını,

¹⁵ Mehmed Çavuşoğlu, *Necati Bey Divanı'nın Tahlili, Kitabevi Yay. s. 39, İstanbul, 2001.*

¹⁶ TDV İslâm Ans., *havf mad. C. 16. s. 529, İst., 1997.*

¹⁷ TDV İslâm Ans., *havf mad. C. 16. s. 529, İst., 1997.*

¹⁸ TDV İslâm Ans., *havf mad. C. 16. s. 528-529, İst., 1997.*

dolayısıyla bu ikisinin ortasının bulunması gerektiğini ifade eder. Gazzalî, aşırı korkunun ümitsizliğe yol açan, akıl ve beden sağlığına zarar veren ve mutlaka tedavi edilmesi gereken bir hastalık olduğunu belirtir.”¹⁹ Başka bir bilgin ve mütefekkir Muhyiddin ibnü'l-Arabî, ‘mümini, ‘havf ve recası eşit olan kimse’²⁰ şeklinde tarif etmiştir. Görülmektedir ki Necâtî de konuyu kendinden öncekiler gibi aynı algı ve anlayış içerisinde değerlendirmektedir:

*Gâh olur havf gelir gâlib olur recâ
Gâh olur hasret ile âh ederiz gâh Allâh
G.57/2*

*Korkuyu koy Necâtî recâ ile buldular
Lâ-tey’esu makâmını ashâb-ı latehef
G. 269/6*

*Diller alır kirpigün cânlar bağışlar leblerin
Lâ-cerem âşıkların havf u recâ üstündedir
G.121/5*

2. Kıyamet, Mahşer, Hesap Günü (yevm-i suâl) ve Cehennem Korkusu

Necâtî’nin şiirlerinde; mahşer, haşr, kıyamet, hesap günü vb. diye adlandırılanlar, öldükten sonra dirilmeye inanmayla ilgili kavramlardır. Burada elbette bir korku söz konusu iken daha çok haklının hakkının alınacağı, adaletin eninde sonunda gerçekleşeceğine bir dikkat çekme söz konusudur. Çünkü Necâtî, adalet duygusunu çok sık dile getirmiş ve ısrarla vurgulamıştır. Bu vesileyle hesap günü ve mahşer, onun şiirlerinde çok sık görülen kavramlardır. Buna inanan birinin, o gün ve zamanı bekliyor olması pek tabii bu inanca uygun yaşıyor olmasını gerektirir. Bu da Necâtî’nin korkudan uzak bir yaşam sürmediğini göstermektedir.

Tamu, cehennem ve duzah gibi kavramlar da Necâtî’nin şiirlerinde aynı duygu ve inanca işaret etmektedir.

*Ta mahşer-i gülşende sunuldu kara defter
Mahzûn oluban döndü günahkâra beneşşe
K.22/12*

*Devlet eliyle eyledi dünya mesâlihîn
Kendi eliyle âhiretin eyledi binâ*

¹⁹ TDV İslâm Ans., havf mad. C. 16. s. 529, İst., 1997.

²⁰ TDV İslâm Ans., havf mad. C. 16. s. 529, İst., 1997.

*Gerçi tamunun adı yedidir evet ey dost
Olmaya senin duzah-ı hicrâna berâber
G.62/2*

3. Dinî Esaslara Uy(a)mama Korkusu

Sanatçılarda da diğer insanların çoğunda olduğu gibi dinî esaslara uymama ya da uyamama korkusu vardır. Ancak korku ve endişeler, inanılmakla birlikte uyulması gerekenlerin hepsine gereği gibi uyulmasını sağla(ya)mamaktadır. Bundan dolayı da bir ikilem, bir sıkıntı yaşanmaktadır.

Özellikle Divan şiirinde; sofi, zahid, hâce vd. ile şair, âşık, rind arasındaki anlaşmazlık çoğunlukla bundan kaynaklanmaktadır. Tamamıyla Allah'ın bilgisi dahilinde olan bu konuların ve sonuçlarının zahid, sofi, hâce vb. tarafından dillendirmesi, âşıkların ve rintlerin hoşuna gitmemektedir. Çünkü âşık/rint, konunun zahid, sofi, hâce vd. tarafından istismar edildiği kanaatine sahiptir. Bundan doğan anlaşmazlıklar da hem Divan şiiri hem de Necâti'nin şiirlerinde süreklilik arz etmeye devam etmektedir:

*Halkın kimisi sofi kimi mey-perest olur
Ey hâce bu muamele rûz-ı elest olur
G. 100/1
Eydiniz uşşâkı zâhid nâr ile korkutmasın
Ârif olan erteye kalan belâdan korkmaz
G.225/2*

4. Şeytan, Cin, Peri vd. Korkusu

Âl-i İmran suresi, 175. ayetin meâlindeki, “O şeytan sizi ancak kendi dostlarından korkutuyor. Onlardan korkmayın, eğer mümin iseniz, benden korkun.”²¹ emri ile Divan şiirinde şeytanın korkulacak biri olduğu ancak, asıl korkulacak olanın ise Allah olduğu vurgulanmıştır.

Necâti'nin şiirlerinde de diğer Divan şairlerinin çoğunun şiirlerinde olduğu gibi şeytan, cin, peri vd. metafizik varlıklar söz konusu edilmiştir. Ancak “cin çarpması, peri tutması, cinlenmek, perilenmek” gibi deyim ve kullanımlarda belli ölçüde görünmezlik ve bilinmezlikten ötürü bir korkudan söz edilmektedir. “Peri, it şeklinde görülür; insanı çarparak ağzını eğer; çeşitli suretlere bürünür ve peri çarpmasını tedavi için muska

²¹ *Kur'an-ı Kerim Meâli, TDV Yay.*

yaparlar.”²²

Ayrıca şeytan da ölüm sırasında müminin imanını çalmak için ona su gösterir ve vermez. Bu durum Necâti'nin şiirinde hem bir hatırlatma hem bir korku hem de bir inanış olarak işlenmiştir.

*Aldı sofînin karârın gösterip yüziin karib
Sanki şeytân hastaya su gösterip imân alır*

G.202/4

5. Felek, Çarh, Devrân, Dünya, Dehr Korkusu

Divan şiirinde genel olarak felek, çarh, dünya, dehr vb. olumsuz olarak değerlendirilir. Döneklik, alçaklık, güvenilmezlik, acımasızlık, umursamazlık, kötülük, vefasızlık vb. hep bu kozmik unsurlarla ilgili tasavvurlarda dile getirilir:

*Ey çarh sen de yâr gibi olma bî-vefâ
Zirâ bu denli âleme bir bî-vefâ yeter*

G.108/5

*Devlet anun ki kendiyi dünyâyâ vermedi
Dünyâ diyene meyl ü mahabbet hatâ imiş*

*Bir dest-mâl ile siler âhur kefen bizi
Demez ki bu gedâ imiş ol pâdişâ imiş*

*Bu kâr u bârı felek etti târmâr felek
Bu ayş u nûşu felek etti zehr-i mâr felek*

*Berâber etti yere bürc gibi seddimizi
Yıkıla dileğim oldur bu nüh hisâr-ı felek*

Mers.2/1,2

*Nidelim devr sunarsa sana şerbet bana zehr
Bu cihân böyle olur gâh bana gâh sana*

G.2/3

²² Mehmed Çavuşoğlu, age., s.110.

B. Tabiat ile İlgili Korkular

1. Hayvan(lar): İt, kelb, seg, köpek, yılan, ejderha vd. korkusu

Necâti'nin şiirlerinde geçen hayvan isimlerinden en çok dikkati çeken it, seg, kelb (köpek), yılan ve ejderhadır. Genel olarak Klasik Türk şiirinde rakibin "it" olarak vasıflandırılışı bilinmektedir. Ancak Necâti'nin şiirlerinde rakibin, ağyarın özellikle "it" şeklinde tasavvur edilmesi ve rakibe "it" ibaresiyle hitap edilmesi dikkati çekmektedir. Belki de Divan şiirinde rakibi "it" olarak bu kadar çok anan başka bir şair yoktur:

Rakibe sadr gösterdin kapında

Ne gün geldi ki ite deriz ulu

G.441/6

Eşiğinde kendiye kaldı rakibin itliği

İtlerin ile Necâti seyreder yârân gibi

G.626/7

Rakib ağladığına rahm olurdu

İt islandılça murdâr olmayaydı

G. 582/4

Yâra bir dikicilik ettim der idi seg rakib

Keb yonarmış sonra bildim ol itin yalanını

G. 583/5

Bakmaz gedâya gamzen eder it rakibe meyl

Bimârdır şu resme ki fark etmez âdemi

G. 592/4

Eğilmesin diye âhum yelinden sakınıp her dem

Rakib-i kelb ol servin nihâline dayağ olmuş

G. 247/4

Sâhir edermiş âdemiği seg senin gözün

Sihir ile seg rakibini bir âdem eyledi

İtler gülerse hâlime yeridir âh kim

Ağlattı beni düşmanımı hurrem eyledi

G.613/5,6

Zülf ü ruhun hayâli ile bâğa uğrasam

Gülşen diken görünür ü sünbül yılan olur

G.9472

C. Ahlakî / Sosyal / Toplumsal Korkular

Bir gerçeği bireysel bir dille açıklama korkusu, onu toplumun diliyle yani başkalarını da işin içine katarak anlatma yoluna gitmeyi gerektirir. Bu yüzden atasözü ve deyimlerin çok sık kullanılması, hem bir anlatım tekniği hem de bir kaçış yolu olabilir. Necâtî'nin şiirlerinde atasözü ve deyimlerin çokça kullanılmasında bunun da etkisi vardır.

Toplumsal bir gerçek olan düzenin sarsılması şiddeti tetikleyeceğinden insanları korku sarar. Güven duygusunun azalması veya tamamen yok olması, şiddet eylemlerinin ortaya çıkması veya çıkma ihtimalinden kaynaklanır. Güven duygusunun yok olduğu bir toplumda elbette vefadan söz edilemez. Dolayısıyla insan sadece çevresindekilerden değil, yakın çevresindekilerden bile korkar hale gelebilir. Korku nedeniyle her türlü eleştiriden kaçınılır. Bu yüzden pek çok başarısızlık çoğunlukla geçmişe yüklenir. Her beceriksizliğin nedeni devir, devran veya felek olur. Çaresizlik içindeki herkes felekten şikayet eder ya da ona çatar. Korkunun hakim olduğu bir yerde can sıkıcı, endişe verici ve yıldırıcı duygular kötü ve kötülüklerdir. Çünkü insan, kötülük(ler) yapabilir. Dolayısıyla kötülük ve kötülükler insandan diğer insan(lar)a ve canlılara yönelik olduğu görülmektedir.

“Çoğumuz saygınlığını korumak ister ve bu nedenle doğru şeyi yapmayı, doğru davranış biçimini izlemeyi ister, bunu derinlemesine araştırdığınızda, korkunun bir göstergesi olduğunu göreceksiniz. Korkan insan, her zaman ‘doğru şeyi yapmalıyım, saygın biri olarak görülmeliyim, insanların ne olduğumu ya da olmadığımı düşünmelerine izin vermemeliyim’ diye düşünür. Bu tür bir insan gerçekte, temelde korkmaktadır. Hırslı biri gerçekte korkan biridir ve korkan birinin sevgisi, içtenliği yoktur.”²³

Kur’ân’da da korkunun sadece kişisel olmadığını görmekteyiz. Bazı “ayetlerde, kişinin sadece kendi adına değil, başkası adına duyduğu korku ve kaygıların da havf kelimesiyle ifade edildiğini”²⁴ bilmekteyiz. “Korku, insanları olumsuz da olsa bir araya getiren bir süreçtir.”²⁵ “Bir araya gelme becerisinin temelinde ortak değerlerin sağlamlığı vardır. Bu tür değerler etkiliyse, bireyin çıkarımın grubun çıkarına boyun eğmesi kolay olur.”²⁶ Dolayısıyla toplumsallık, kaygı ve endişeleri sanatçıların duyarlılıklarıyla da ele alınmış ve işlenmiştir. Divan şiirinde de pek çok şair özellikle ahlak ve eğitim noktasında yol göstericilik ve yönlendiricilik yapmışlardır. Bunu bazen kendi çocukları bağlamında

²³ J. Krishnamurti, *age.*, s. 65.

²⁴ TDV İslâm Ans., *havf* mad. C. 16. s. 529, *İst.*, 1997.

²⁵ Ali Güler, *age.*, s.33.

²⁶ Frank Furedi, *Korku Kültürü*, *Ayrıntı Yay.*, s. 185, *İst.*, 2001.

bütün çocuklara yönelik yaparlarken çoğunlukla genel olarak iyi ve iyiliği tavsiye etmekten geri durmamışlardır. Necâtî de bunlardan biridir:

Cedvelden iñen çıkma ki pergâra çekerler

Doğru yoluna gitmeyi dâra çekerler

G.95/1

Etme bünyâd-ı cefâ âdet iken lutf u vefâ

Eyleme meyl-i sitem var iken imkân-ı kerem

K.18/24

Necâtî'nin şiirlerinde sosyal korku ve baskıya maruz kalmaya bir örnek de şiirlerini tertip ettirmede çekingen davranarak dikkatsiz müstensihlerin yapacağı yanlışları hesaba katması noktasındadır. Necâtî, ayrıca dönemdeki katipleri çok sert bir dille eleştirirken onlardan kaynaklanan bir yanlış ve eksiklikten dolayı maruz kalacağı eleştirinin şiddetinden korktuğu da açıktır. Ayrıca Necâtî'nin adını çağırıştırır diye kıskanç ve çekemeyenlerin, nun ve cim harflerini bile bir arada yazmaya korktuklarını da belirtmektedir:

Feryâd u figân ki dürr-i nazmı

Kâtibler eder hebâ-i mensûr

Kıta 31

Bî-akl u bî-sitâre vü müflis ü mendebur

Yokdur cihânda bir dahi ehl-i kalem gibi

Kıta. 83/1

Ey Necâtî ölince dîvânı

Kimseye mâlikâne yazdurma

Kati kız nakşıdır senin şi'rin

Ehl-i beyt olmayana yazdurma

...

Ömrünün hâsıldurur anı sen

Hele şol bir fülâna yazdurma

Kıta 78

Ey bî-bedel ne fâide eş'âr-ı dil-firîb

Olmaya çünkü kâtib olanun mehâreti

Kâtib dedikleri yazar eş'ârımı velî

Ben de düğüm gibi değil olan ibâreti

*Tahrîb etti şî'rümi mahzâ bir iki türk
Görmedi kimse buncılayın nehb ü gâreti*

*Divânımı yazar sanasın kim kömür alıp
Karardır ah şâhum ile bir imâreti*

*Nûn ile cimi bir yire yazmaz şu korkudan
K'ide Necâtî lafzına nâ-gâh işâreti*

Kıta 92

Toplumsal korku, gelenek-görenek, mahalle baskısı vd. şekillerde de kendisini hissettirmektedir: “Ebu Osman el-Hîrî’ye göre korkan kişinin korku ile ünsiyet kurması ve onu bir tür alışkanlık haline getirmesi onun bütün dinî-ahlakî hassasiyetini yok edebilir. Çünkü havf, kişiyi günah ve hata işleme konusunda sürekli tedbirli ve ihtiyatlı kılan bir şuur halidir; hâlbuki alışkanlıkta şuur ve iradenin canlılığı ve etkinliği kaybolur.”²⁷ Necâtî’nin bir beytinde de mahcup olma, utanma söz konusu edilmiştir ki dostlara uymayıp düşmanlara karşı mahcup olması ve gülünç duruma düşmesinin sosyal/toplumsal bir korku ve endişeye sebep olduğu söylenebilir. Öte taraftan dostluk, arkadaşlık, yakınlık, dürüstlük ve samimiyet fert ve toplum için her zaman gerekli hasletler olarak varlığını devam ettirmelidir:

*Ağladığım bu ki düşmanlara gülünç oldum
Uymadım dostlara vay beni vay beni*

G.646/5

İnsan, yaşamını sürdürebilmesi için güven içinde olmalıdır. Hele hele toplumsal bir yaşam sürdürmek için bu daha da güçleşmektedir. Güvenin zıddı belirsizliktir ki bu da korkunun temel kaynaklarından. “Psşik bağlamda bir tehlike ile yüzleşmem gerektiğinde -ki bu belirsizliktir, bilmediğim bir şeyle, yarınla karşılaşmaktır- korku vardır.”²⁸ İnsan hangi sosyal ortamda olursa olsun mutlak güvenlik içinde olmayı ister. İnsan için bu ihtiyaç tarih boyunca hep ön planda gelmiştir. “Gettolarda ya da saraylarda yaşayanlar için güvenlik kesinlikle vazgeçilmezdir. Yoksa beyin etkin ve sağlıklı bir biçimde işleyemez.”²⁹

²⁷ TDV İslâm Ans., *havf* mad. C. 16. s. 530, İst., 1997.

²⁸ J. Krishnamurti, *age.*, s. 51.

²⁹ J. Krishnamurti, *age.*, s. 51.

Francis Fukuyama'ya göre "güven; ortak normlara dayanan ve düzenli olarak, dürüst ve işbirliği içeren davranışların sergilendiği bir toplulukta, diğer üyelere yönelik olarak ortaya çıkan bir beklentidir."³⁰ Necâti, şiirlerinde kendisi ve toplumu oluşturan diğer fertlerin, saygıdeğer varlıklar olduklarının herkes tarafından bilinmesini ve gereğinin yapılmasını istediğini görmekteyiz. Ayrıca sadece fert ve toplum değil, bütünüyle varlık âleminin de aynı değerde görülmesini arzu etmektedir. Üzerinde yaşanılan yerin her canlı için elzem olduğunu ve dünyanın sadece insanlar için olmadığını da belirtmektedir. İyiliğin önemli bir erdem olarak süreklilik arz etmesi gerektiğinin de altı çizilmiştir:

Sehâ vü hulk u adl u dâd eyle

Cihânı haşre dek âbâd eyle

Nazm 1/13

Sakın mazlumdan kim nâliş eyle

Ki nâliş varı varı çoğ iş eyle

Nazm1/7

D. Kişisel Korkular

1.Sağlık Korkusu

Bir insanın sağlığını koruması en önemli görevi sayılmıştır. İslam dini de korunması gereken beş önemli unsurdan birini sağlık olarak belirlemiştir. Hatta bütün din ve ahlakî prensipler, sağlıklı insan ve sağlıklı toplumu öncelemişlerdir. Cihan padişahı Kanunî Sultan Süleyman dahi meşhur beytinde bunu belirtmiştir:

Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi

Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi³¹

Ağlatır âdemi gurbet kişi kendin yenemez

Nitekim hasta çekip nâle kemendin yenemez

G.212/1

Yine âlem yüzü güldü yine Allâha minnetler

Ki Hakdan oldı erzâni vücûdı şâha sıhhatle

G.207/1

Çok şükürler ki çeşm-i bîmârın

Gördi sıhhat yüzünü hâb özler

³⁰ Frank Furedi, *age.*, s. 172.

³¹ Muhibbî Divanı, (hzl. Coşkun Ak) Trabzon Valiliği Yay., C.I, Gazel 2627, s.763, Trabzon, (yty).

*Hasta gönliüm lebin tabîbinden
Dil ü cân derdine cevâb özler
G.98/5-7*

2.Yalnızlık ve Vefasızlık Korkusu

Yalnızlık, yanında/yakınında birilerinin olmasına karşı kişinin kendisini herkese ya da herkesin kişiyi kendisine uzak görmesi olarak değerlendirilebilir. Bir başka deyişle, kişinin birilerini kendine yakın görmemesi veya birilerinin kendine kişiyi yakın görmemesi olarak da değerlendirilebilecek olan yalnızlık, çoğunlukla ilgisizlik ve himayesizlik olarak da değerlendirilebilir. Bu nedendir ki yalnızlık çoğunlukla gurbet, yalnızlık duygusu da gurbet ve gariplik duygusuyla bir ve beraber görülmüştür. Her insan yalnızlık korkusu taşır. Sadece insanlarda değil, hayvanlarda da böyledir. Öyleyse hemen hemen her canlı yalnızlıktan ve yalnız kalmaktan korkar, denilebilir.

“Korkunun ne olduğunu ve buna nasıl yaklaşılması gerektiğini düşündüğümüzde, çoğumuz için sözcüğün olaydan çok daha önemli olduğunu görürsünüz. Örneğin, yalnızlık sözcüğünü ele alalım. Bu sözcükle, kişinin üzerine hiçbir görünür neden olmaksızın çöreklenen soyutlanma duygusu demek istiyorum. Bu duyguyu hiç yaşadınız mı bilemiyorum. Aileniz, komşularınız çevrenizde olmamasına karşın arkadaşlarla birlikte yürümenize ya da kalabalık bir otobüste yolculuk yapmanıza karşın, birdenbire kendinizi tamamıyla soyutlanmış hissedersiniz. Bu deneyimin anısından dolayı soyutlanma korkusu, yalnız kalma korkusu vardır. Bağlandığınız biri ölür ve kendinizi yalnız, soyutlanmış hissedersiniz... ‘yalnızlık’ sözcüğü bizi bu durumu bütünüyle anlamaktan alıkoyar. Geçmiş deneyimlerle bağıntılı olan bu sözcük, tehlike duygusunu çağrıştırır ve korkuyu yaratır; dolayısıyla kaçmaya çalışırız.³² Necâtî’nin şiirlerinde geçmişe özlem şeklinde kendini gösteren güçlü birine sığınma duygusu aynı zamanda himaye ve korunmaya karşılık bir vefa duygusu olarak ortaya çıkan mersiyele bunun sonucu olarak değerlendirilebilir. Çünkü Necâtî, kasidelerle birlikte özellikle mersiye yazmayı da ihmal etmemiştir.

*Koğul bâğbân bûy-ı vefâ gülden ırağ olsun
Hezârân bülbül ölürse kayuramaz kendü sağ olsun
G.414/1*

*Beni ağlan beni kim üstüme gelmez ölicecek
Bir avuç toprağ atar bâd-ı sabâdan gayrı
G.599/2*

³² J. Krishnamurti, *age.*, s. 53.

*Bir veche unuduldı Necâtî ki kimsene
Mihnet serâsı kapusın açmaz meger ki bâd
G.50/6*

*Çoğ olmak kul nöker şâha yaraşır
Yalnızlık bir Allâha yaraşır
Nazm1/10*

*Yalnızlık bir Allâha yaraşır
Gönül sen girye ile âh ile ol
G.341/2*

*Gam atam oldu derd anam yine hecrinde yek-sânem
Esirge bu yalnızın bu gün atanın ananın
K. 13/7*

*Yoluna öldüm bir avuç toprak atmaz üstüme
Dostlar bu hasret ile ağlasın dünyâ beni
G.598/6*

3.Sevgili Korkusu

Sevgili hiçbir gam ve kasaveti olmayan biridir. Çünkü sevgili, gülüp oynamak, eğlenmek için vardır. Sevgilinin gülüp eğlenmesi aynı oranda aşığı üzüp mutsuz etmektedir. Sevgilinin mutluluğu aşığın mutsuzluğudur. Bu bir kader gibidir. Kadere iman esastır. Sevgili aşığın bütün mutsuz, umutsuz oluşuna sebep olmakla birlikte bundan asla rahatsızlık, pişmanlık duymaz hatta elden geldiğince bunu artırmaya çalışır. Aşığa yüz vermeyerek onu mutsuz ederken, başkalarına gösterdiği ilgi ve alakayla onu yaralar ve hırpalır. Bir nevi bu bir iltifat olarak görülür.

*Güzeller taş bağırlı olmayınca
Binâ-yı aşk inende muhkem olmaz
G.219/3*

*Ko ben ağlayayım ey serv-i semen-ber sen gül
Ki sana nâz verilmiş ezeli bana niyâz*

G. 235/2

4.Kavuş(a)mama ve Kaybetme Korkusu

Bütün Divan şairleri sevgiliye kavuş(a)mama korkusu yaşarlarken hemen akabinde kaybetme korkularını da yaşadıklarını söyleyebiliriz. Bu durum, âşığın hiçbir zaman rahat olmaması anlamına gelmektedir ki, bu aşkın kanununda vardır. Âşığın korku ve kaygılarının sonu yoktur. Bütün yüzden hasta, kararsız, uykusuz vs. olumsuzluklar, onun sürekli özelliği olmuştur. Sevgiliyi kaybetme korkusuna bir başka sebep de nazar

değmesidir. Çünkü kimse sevgiliye ulaşmış ve onunla sonsuza dek mutlu olmuş değildir. Bundan dolayı aşk nazara da gelir. Kıskançlık ve çekememezlik sürekli aşkın peşindedir:

*Nergis olan yerde meded salınmasın ol serv-kad
İzi tozuna göz değer çokdur cihânda görmedük
G.291/2*

*Yakma cahîm-i hecre müebbed Necâtîyi
Bî-çâre âşık oldu ise kâfir olmadı
G.600/7*

*Safâ-yı vaslını dâim anar belâ-yı firâk
Hevâ-yı cenneti nâr-ı cahîm eder tarif
G.270/4*

*Gelem akşamlayam demişdi ol mâh
Sitâremde dirîgâ akşam olmaz
G.219/5*

*Nice ölmesin bir âdem nice döystün bir kişi
Ey felek fi'lin yedi kat tası geçmiş ağudur
G.186/3*

*Her visâlin sonu çün fûrkat olur anı bilip
Ayn-ı vuslatda iken şem'in akar gözü yaşı
G.644/2*

5.Rakip, Ağyar, Hasûd vd. Korkusu

Rakip, Divan şiirinde âşğın en büyük düşmanıdır. Çünkü sevgiliye ulaşmadaki en büyük engeli rakip oluşturmaktadır. Sevgiliden bahsedilen her mısra ve beyitte; daha genel bir ifadeyle Divan şiirinde, aşktan söz eden her unsurda mutlaka belli ölçüde rakip kendine yer bulur. Bu şiirde sevgili gibi vazgeçilmezlerden biri de rakiptir.

Rakip umumi olarak kötüdür. Rakibin içinde bulunduğu bütün tasavvurlar, istisnasız olumsuzlanır. Rakip, it (seg), eşek, düşman, kâfir, bed-endîş, pür-fiten, hayvan, dilâzâr, diken (hâr), domuz, zağ (karga), şer, şeytan, dev (dîv-sîret), dayak, ases, münkir, bî-dîn, kör, miskin, yüzü ekşi ve yüzü kara (rû-siyâh)dır:

*Havf eder sanma mahallende Necâtîden rakîb
Padişâhım bellidir kim seg gedâdan korkmaz
G.225/8*

*Cevr ile sevdiğimden ayırdı beni hasûd
Sevdiklerinde bulsun efendi eden bana
G.16/2*

*Aşkını ağyârdan sakladuğum ayb eyleme
Yağı kâfirden gerekdür dini pinhân eylemek
G. 296/9*

*Acır isen gel Necâtî derd-mende acı kim
Ne leb-i dilber nasib oldu ne helvâ-yı rakib
G.25/8*

*Akşamın gel dünle gel etme rakibinden hazer
Gece gezdin diyebilmez mâh-ı tâbâna ases
G.246/4*

*İki sanma depele bir ben isem ey yüzi gül
Ki sen ol gonca degülsin ki yanın bekleye hâr*

Sonuç

Sanatçı, ferdiliğini ya da toplumsallığını eserleriyle ortaya koyar. Sanatçının kişisel ve toplumsal yanlarını en iyi onun eserlerinde görürüz. Bu yüzden her sanatçı eserini oluşturduktan sonra onu okuyucu, dinleyici, eleştirici vs. bırakır; değerlendirmeler ondan sonra başlar. Necâtî'nin şiirlerine baktığımızda; onun kişisel ve toplumsal korkularının olduğunu gördük. Kişisel korkuları yanında toplumsal korkularının da eserine yansıdığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Necâtî, yaşadığı toplum yapısına sıkı sıkıya bağlı, geleneğe sahip çıkan, döneminin duyarlık sahibi, aydın sorumluluğu taşıyan bir sanatçısı olarak görülmektedir. Yine inanan biri olarak hassasiyetlere karşı son derece duyarlı, aynı zamanda ham ve yozluklara direnen bir Müslüman olduğunu görmekteyiz. Bütün yaşamını korku ve ümit arasında yaşamış, dikkatli bir birey, sorumlu bir insan, inançlı bir sanatçı kimliğiyle çağına, öncesine ve sonrasına eserleriyle ışık tutmuş biridir. Ölümünün 500. yılında eserleri incelendiğinde pek çok açıdan dikkate değer sonuçlar vermektedir.

Kaynaklar

- Çavuşoğlu, Mehmed **Necâtî Bey Divanı'nın Tahlili**, Kitabevi Yay., İstanbul, 2001.
- Frank Furedi **Korku Kültürü**, (çev. Barış Yıldırım) Ayrıntı Yay., İstanbul, 2001.
- Güler, Ali **Türk Toplumunda Korku Kültürü**, Punto Tasarım, Bolu, 2008.
- J. Krishnamurti, **Korku Üzerine**, (çev. Anita Tatlıer) Ayna Yay., İstanbul, 2005.
- Kur'an-ı Kerim Meâli, TDV Yay., Ank., 2007.
- Külekçi, Numan **Necâtî Beg**, Toker Yay., İstanbul, 2003.
- Muhibbî Divanı, (hzl. Coşkun Ak), Trabzon Valiliği Yay., Trabzon, (YTY).
- Necâtî Beg Divanı (hzl. Ali Nihat Tarlan), Akçağ Yay., Ankara, 1992.
- Solmaz, Süleyman **Necâtî Hayatı-Sanatı-Eserleri**, Akçağ Yay., Ankara, 2005.
- Şentürk, Ahmet Atillâ **Necâtî Beğ'in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar**, Enderun Kitabevi Yay., İstanbul, 1995.
- TDV İslâm Ans., (havf mad.) C. 16, İst., 1997.
- TDV İslâm Ans., (korkaklık mad.) C. 26, İst., 2002.
- Türkçe Sözlük TDK Yay. Ankara, 2005.